
TRI MODELA SEKSUALNOSTI: NAGONI, IDENTITETI I PRAKSE*

ARLENA STAJN

S engleskog prevela Slavica Miletić

U drugoj polovini ovog veka, dok su se u zapadnim društvima zbivale duboke i burne promene seksualnih i rodnih odnosa, seksualnost je sve više osporavana, komercijalizovana i pretvarana u robu (Freedman and d'Emilio, 1988). Heteroseksualni par se i dalje smatra gradivnom jedinicom seksualnog života i seksualne politike, ali sile koje ga drže na okupu nikad nisu bile tako slabašne. Konzervativne grupacije u Sjedinjenim Američkim Državama uspešno su koristile sve veću strepnju zbog nestabilnosti heteroseseksualnog para pokušavajući da jednom zasnogda ozakone sopstvenu definiciju "prave" seksualnosti. Dovoljno je da bacimo pogled na niz aktuelnih tema – tinejdžerska trudnoća, seksualno obrazovanje, pornografija, pobačaj i, odnedavno najeksplozivnija, sida – da bismo se uverili u osnovanost tvrdjenja da je seks na prvoj liniji političkog fronta i da je to sve važniji teren društvenih zbivanja (Rubin, 1984; Foucault, 1978).

Međutim, premda je seks sve prisutniji u javnom diskursu i premda je postao područje sociološkog istraživanja, narodnom uobraziljom i dalje dominira stav da se seksualnost tiče samo bioloških i psihičkih kapaciteta pojedinaca koji na neki način prethode društvenom životu. Najjednostavnija formulacija tog stava – inače ukorenjenog u nastojanjima seksologije devetnaestog veka da ocrta nauku o seksu – vidi seks kao svemoćnu instinktivnu energiju, osnovni "biološki mandat" koji se mora strogo kontrolisati pomoću kulturne i društvene matrice (Gagnon and Simon, 1973; Weeks, 1985). Frojdovo nastojanje da povuče razliku između "instinkta" (koji pripada

* Zahvaljujem se Tomasu Armageru, Nensi Čodorov, Karli Hakstaf, Kristini Leker, Dženifer Pirs i Norbertu Viliju za kritičke komentare o nacrtu ovog teksta i Stivenu Epstajnu za korisnu raspravu o relevantnim pitanjima. Sve greške ili propusti su, naravno, moji.

biološkoj sferi) i “nagona” (koji je psihički i kulturno oblikovan) nagovestilo je obećanje da će biologistička usmerenost seksologije biti prevladana i da će nastati osnova za drukčije, u većoj meri sociološko tumačenje seksualnog ponašanja i identiteta. Ali je na kraju njegova teorija libida skrenula ka prirodi postulirajući nepromenljiv seksualni nagon koji je uglavnom nezavisan od društvene strukture. Na sličan način su među američkim tumačima preovladala redukcioniistička tumačenja (Turkle, 1979).

Sociologiji dugujemo zaključak da model nagona ne uspeva da odgovori na važna pitanja o seksu. Čak i ako prihvatimo stav da je seksualnost utemeljena u biološkim nagonima, moramo imati na umu da su oni veoma plastični. Biološka konstitucija nagoni ljude da traže seksualno zadovoljenje i hranu, ali im “biološka konstitucija ne kaže *gde* treba da traže seksualno zadovoljenje, niti *šta* treba da jedu” (Berger and Luckmann, 1967, str. 181). Drugim rečima, postoji velika raznovrsnost u seksualnom ponašanju u raznim društvima, raznovrsnost koju nagonski model ne može da objasni. Stoga su sociolozi prionuli na zadatak da posmatraju kako pripadnost grupi – pre svega porodici i verskim ustanovama – oblikuje seksualno ponašanje.

Iako su isticali značaj društvenih normi u strukturisanju seksualnog ponašanja, funkcionalisti su prihvatili nagonski model seksualnosti i, u skladu s njim, tragali za jednoobraznošću, a ne za raznovrsnošću, za postojanošću, a ne za promenom. Neprikošnoveno je vladala heteroseksualna, prokreativna seksualnost. Glavni sociološki izazov pozitivističkom shvatanju seksa koje taj model

podrazumeva proizašao je iz simboličkih interakcija koje su nastojale da preokrenu nagonsku teoriju naglavce tvrdeći da je seks socijalno konstruisan i da ne postoji izvan svog kulturnog konteksta. Neki su otišli još dalje i tvrdili da je seksualnost podložna sociokulturnom modeliranju u stepenu u kojem je to malo koji drugi oblik ljudskog ponašanja (Gagnon and Simon, 1973).

Sociolozi su se okrenuli od otkrivanja iniverzalnih zakona seksualnog ponašanja ili makrostrukturnih determinanti seksualnosti ka analiziranju načina na koje se, seksualno i neseksualno, izražavaju želje u situaciono raznovrsnom svakodnevnom ponašanju i koji su proizvod ranijih iskustava i društvenog učenja. U najširem smislu, došlo je do teorijskog preokreta od “prirode” ka “gajenju”, od nagonskog modela ka primeni onoga što se ovde naziva model “identiteta” na seksualnost, od sagledavanja seksa u kontekstu porodice i rodni sistema ka sve rasprostranjenijem shvatanju seksualnosti kao nečeg što je značajno po sebi. Takav intelektualni razvoj bio je proizvod istorijskih promena u kojima je seksualnost, u modernim društvima koja nisu zasnovana na srodnosti, kakvo je naše, postigla izvestan stepen autonomije kako od porodice, tako i od rodne dinamike, što barem delimično treba pripisati nastojanjima nekoliko savremenih društvenih pokreta.

Taj revidirani sociološki pristup, “model identiteta”, pretpostavljao je mnogo veći stepen ljudske slobodne volje i individualne plastičnosti nego prethodni modeli. Međutim, ima razloga da verujemo da trajna popularnost koju nagonski model uživa u popu-

larnoj imaginaciji svedoči o očiglednoj snazi njegove eksplikativne moći povezanoj, po svojoj prilici, s činjenicom da većina ljudi doživljava sopstvenu seksualnost kao moćnu, prirodnu, nepromenljivu silu. Sociološke teorije o seksualnosti još se nisu bavile tom dilemom na zadovoljavajući način. Kako možemo da objasnimo društvenu promenu i seksualni preobražaj i da priznamo da se unutar granica zbivaju promene kako na mikro, tako i na makro nivou?

173 Tekst koji sledi je preliminarni pokušaj bavljenja tim i drugim teorijskim pitanjima u sociologiji seksa. Prvi deo ogleda je kratak uvod u poreklo nagonskog modela; tu vidimo kako je Frojd prikazao opštu teoriju seksualnog razvoja u kojoj je analitički odvojio “seks” od “društva” i posmatrao seksualnost pre svega kao svojstvo pojedinca, uprkos sopstvenim naporima da prevlada biologizam seksologije. Poratne funkcionalističke teorije seksualnosti, o kojima se raspravlja u sledećem odeljku, dovele su seksualno ponašanje u vezu sa društvenim institucijama ali, kako su bile utemeljene na nagonskom modelu seksualnosti izvedenom iz Frojda, potcenjivale su stepen u kojem je seksualnost socijalno konstruisana. Godina 1960-ih i 1970-ih, kako je rastao uticaj mikrosocijalne analize na sociologiju, verovalo se da je kultura istisnula prirodu kao primarnu determinantu seksualnih obrazaca, i da je model “identiteta” doveo u pitanja nagonski model seksualnosti. Poslednji odeljak sadrži ocenu tog teorijskog razvoja i preispituje poststrukturalističku teoriju i pojam “praksi” kao proširenje i kritiku tog modela. Na kraju se raspravlja o mogućim plodnim pravcima daljeg rada.

POREKLO NAGONSKOG MODELA:

SEKSOLOGIJA I PSIHOANALIZA

“Istraživanje seksa” počelo je u Evropi u drugoj polovini prošlog veka, u vreme kad se medicina ubrzano profesionalizovala, što je delimično bilo posledica dugog procesa otrežnjivanja u kojem je religijski autoritet bio zbačen u korist naučnog. Seksolozi su verovali da mogu da objasne osobine kompleksa seksualnosti pozivajući se na unutrašnju istinu ili suštinu, i nastojali su da otkriju tu istinu u biologiji, da stvore “nauku o seksu” i pomoću nje dopru do jedinstvenog osnovnog obrasca koji je ustanovila sama priroda (Weeks, 1975). O “modernizaciji seksa”, o njegovom preobražaju u polje racionalnog, a ne više moralnog istraživanja svedočio je rad istraživača kakav je bio Kraft-Ebing koji je obavio niz detaljnih studija slučajeva kategorizujući širok raspon seksualnih varijacija, od stečene seksualne inverzije do zoofilije. Njegova složena taksonomija prirodnih seksualnih “varijacija” bila je suprotstavljena shvatanju da su to nemoralne “devijacije”. On je smatrao da seksualnost pripada anatomiji i fiziologiji, a ne vrednostima i emocijama (Robinson, 1976).

Povlačeći strogu granicu između istraživača kao “subjekta” i seksa kao “objekta” proučavanja, takva pozitivistička objašnjenja nisu uspela da uoče da ljudi, za razliku od životinja, imaju sposobnost samorefleksije, koja igra važnu ulogu u načinu na koji se izražavaju naizgled fizički nagoni. Na drugoj strani, psihoanaliza je postigla mnogo složenije i rafiniranije psihodinamičko razumevanje delovanja “normalne” seksualnosti i njenog odnosa prema celokupnoj ličnosti. Za razliku od seksologije, koja se usredsredila na vrstu, telo ili sindro-

me, Frojd je otkrivao delovanje seksualnosti kroz dugotrajan intersubjektivni odnos između analitičara i pacijenta. On je iskoračio iz pozitivizma priznajući promenljive psihičke izvore seksualnosti odraslog ljudskog bića. Međutim, kao neurolog bio je pod jakim uticajem biološke usmerenosti seksologije (Freud, 1905). I dan-danas traje ogorčen sukob među onima koji tragaju za “pravim” Frojdom, čemu su svakako doprinele i neodređenosti i dvosmislenosti u njegovim spisima.

Rasprava se usredređuje na stepen u kojem je Frojd isticao psihološke naspram neuroloških činilaca u svom objašnjenju ljudskog ponašanja – da li je svoj glavni zadatak video kao traganje za značenjem, traženje ključeva za nesvesno, ili su ga pre svega zanimali mehanički i fizički činiooci (energije, sile, katekse) (Rabow, 1987). Klajn (1976) tvrdi da je Frojd istovremeno koristio dve različite koncepcije seksualnosti. Prva, nazvana “klinička teorija”, usredsređivala se na “vrednosti i značenja koji su povezani sa čulnim doživljajima u motivacionoj istoriji osobe od rođenja do zrelosti” naglašavajući psihološke činioce (str. 51). Druga, “metapsihološka teorija”, videla je seksualnost kao “energetsku silu koja ‘zahteva’ pražnjenje”. Zato ponekad ostaje nejasno da li

seksualne motive treba shvatiti kao suštinski društvene i intersubjektivne, ili više kao instinktualne, biološki ukorenjene sile (težnja ka ublažavanju seksualne napetosti).

Dok klinička ili psihološka teorija ukazuje na postojanje nesvesne psihičke oblasti koja je relativno nezavisna od biologije i društva, metapsihološka teorija – teorija o pražnjenju nagona – ukorenjena je u biologizmu Frojdovih seksoloških savremenika. Metapsihološkim varijantama Frojdove teorije prigovarano je da konstruišu suprotnost između ljudskog zajedništva i ljudske prirode, da daju prednost primalnim agresivnim i libidinalnim nagonima nad ljubavlju i težnjom za odnosom s drugim bićem, i da počivaju na implicitnoj pretpostavci da su ljudi izvorno antisocijalni (Chodorow, 1985). Klinička teorija, s druge strane, priznaje da područje seksualnosti nije stvar po sebi, priznaje suštinski značaj sopstva koje je na neki način upisano u pojedinca po rođenju, ali je duboko ukorenjena u intrapsihičkim fantazijama koje potiču iz infantilne seksualnosti pojedinca, formirane roditeljskom intervencijom (Freud, 1905).¹ Ona priznaje značaj subjektivnosti i značenja u oblikovanju ljudskog seksualnog iskustva, i nastavlja se na teoriju objektnih odnosa, koja je pokušaj da

174

I Analiza objektnih odnosa pretpostavlja da je primarni cilj seksualnog “nagona” traženje objekta, a ne traženje zadovoljstva (Fairbairn, 1952). Seksualnost odrasle osobe je manje fizički događaj (kao u frojdovskoj teoriji nagona), a više interpersonalna veza ukorenjena u ranoj psihološkoj iskustvu, zasnovana na detetovom osećanju odsustva ili nedostatka kad je odvojeno od majke ili drugih izvora zadovoljstva i hrane. Kakav god bio karakter željenih objekata, naša želja često ima oblik žudnje ne samo za prisustvom željenog objekta već i za sjeđinjenjem s njim. Ta žudnja je prožeta stalnom strepnjom zbog mogućeg gubitka – odvojenosti od majke i potencijalne odvojenosti od drugih objekata želje (Grennberg and Mitchell, 1983).

se psihoanaliza pročisti od svoje usmerenosti na nagon (Person, 1987). Teorija objektnih odnosa zamenjuje Frojdiv pojam primarnog narcizma primarnom relacionalnošću, koja je oličena u preedipovskom odnosu majke i deteta, ključnom momenat u nastajanju individualne subjektivnosti.

Ali, pošto sam Frojd nije jasno razdvojio te dve koncepcije – metapsihološku i kliničku – prva je, kako primećuje Klajn, zadržala “nezaslužen status” autentične Frojdove teorije seksualnosti (Klein, 1976, str. 16). Nezaslužen, ili možda zaslužen, jer je upravo nagonski model seksualnosti pripojen sociologiji i jer je teorija objektnih odnosa malo šta rekla o seksualnim pitanjima. Ovaj odeljak će se usredsrediti na Frojdivu teoriju, a ne na neofrojdivske varijante.² Tvrdi se da je Frojd, time što je otkrio postojanje nesvesnog područja psihe koje je relativno nezavisno od biologije i društva, napustio simplicistički biologizam seksologije, ali da je on ipak bio ograničen psihološkim redukcionizmom koji je potcenjivao stepen socijalne konstruisanosti seksualnog ponašanja.

Frojdiv je možda najpoznatiji po svojoj teoriji dečje seksualnosti. Libido, psihička energija povezana sa seksualnim nagonom koja gura pojedinca ka erotskoj aktivnosti, već u

najranijem uzrastu deteta utiče na ponašanje i zahteva zadovoljenje (Freud, 1905). Pre edipovske faze dečja seksualnost je labilna i relativno nestrukturisana ili – kako to kaže sam Frojd – “polimorfno perverzna”. U drami edipovske krize, dete se bori sa incestuoznim željama usmerenim na majku i oca da bi se na kraju identifikovalo sa roditeljem istog pola. Krećući se putem koji je određen konstitucionalnim činocima koji su svima zajednički, ali koji mogu “akcidentalno” varirati od osobe do osobe, nediferencirano odojče na kraju postaje mali muškarac ili mala žena.

Međutim, instinktualni ciljevi deteta nespojivi su sa zahtevima civilizacije; razvojni proces kojim nastaje subjektivnost nužno povlači znatno seksualno potiskivanje i sublimaciju želja. To potiskivanje pomaže oblikovanju pojedinca, ali i vodi različitim perverzijama i neurozama koje “čine deo normalno prihvaćene konstitucije” (Freud, 1905, str. 33-34). Upravo poseban način na koji se kanališu i regulišu seksualni nagoni, ukorenjen u strukturi kojom je obuhvaćen detetov ljubavni život, edipovskom trouglu, proizvodi, u Frojdivim istorijama slučajeva, “histeričnu bedu”. Seksualno potiskivanje je, dakle, usađeno u samoj strukturi psihe; ono je instrument stvaranja zrelog ega

2. U poslednje vreme teorija objektnih odnosa dobija sve veći značaj u psihoanalitičkoj sociologiji, naročito među sociolozima roda. Feministi tvrde da su, u patrijarhalnom društvu, vladajuće koncepcije seksa, koje su konstruisali muškarci, uglavnom individualističke i usmerene ka nagonu (MacKinnon, 1987; Philipson, 1984; Chodorow, 1985; 1978). Međutim, feministički teoretičari pretežno su zaokupljeni rodom, a ne seksualnom dinamikom, i ne kažu nam mnogo o pitanjima seksualne želje i idnetiteta kao relativno nezavisnim od roda (Rubin, 1984). Svakako postoje izvesne veze između seksualnosti i rodnog identiteta. Jedan od problema u vezi s korišćenjem psihoanalitičke teorije u proučavanju seksualnosti jeste često brkanje seksualnosti i roda.

(Chodorow, 1985). To nije nešto što je nametnuto odrasloj osobi, i čega se ona može osloboditi. Međutim, internalizaciji seksualnih normi svojstvena je neodređenost. Nerazrešeni seksualni problemi i/ili neostvarene seksualne želje često se izražavaju u sublimiranom obliku, i upravo ta sublimacija seksualnih energija je, po Frojdomovom mišljenju, podsticaj na stvaralačke poduhvate i sredstvo učvršćivanja ustanova civilizacije.

Iako je priznavao da je seksualni instinkt sastavljen od različitih komponenti, uključujući pravac (neki specifičan cilj koji treba postići) i objekt (instrument za postizanje cilja), koje ne moraju zajedno varirati, Frojd je zadržao telos “normalnog” razvoja tvrdeći da, kad se instinkt udalji od cilja i objekta – kad postoji bez objekta ili je izmešten – takve seksualne fiksacije rezultiraju perverzijom (Freud, 1905). Međutim, koliko god da je relativizovao pojam “perverzije” verujući u suštinsku “biseksualnost” i smatrajući “perverziju” i “abnormalnost” vrednosno neutralnim terminima, njegov telos “normalnog” razvoja patologizovao je svako skretanje od rodne, heteroseksualne genitalne seksualnosti.

Frojdom je tako proširio značenje reči “seks” izvan granica seksološkog naglaska na fizičkom pražnjenju smatrajući da on obuhvata sve aktivnosti i svu ljubav čiji su izvor primitivni seksualni nagoni, kao i impulse koji se iskazuju na načine koji više nisu nesumnjivo seksualni (Freud, 1920). Ipak je na kraju nagoni model pretpostavio razdvojenost “seksa” i “društva”, prirode i kulture, pri čemu prva prethodi drugoj i mora se obuzdavati da bi društvo funkcionisalo kako treba. Seks je shvaćen kao nepro-

menljivo svojstvo, “pokretačka snaga u kulturi i urođena sila s kojom se kultura mora boriti” (Person, 1987, str. 38). Nagoni model je pošao od univerzalne teorije o ljudskoj prirodi po kojoj je najranije detinjstvo “transistorijsko... i svako ljudsko odojče ima mnogo više zajedničkog sa svom ljudskom odojčadi u svim vremenima i mestima nego sa starijim ljudskim bićima u svom vremenu i mestu” (Horowitz, 1987, str. 71). U tome je njegova najveća snaga i, u istom mahu, najveća slabost: on je ponudio moćnu opštu teoriju seksualnog razvoja i seksualne želje, ali nije bio u stanju da objasni seksualnu raznovrsnost i društvenu promenu.

Pošto je porodica mesto u kojem se najočiglednije stiču biologija, društvo i psihologija, Frojdomo kategorično ukorenjivanje seksualnosti u porodici i te kako ima smisla. Seksualna želja zaista može biti duboko strukturisana iskustvom odojčeta, unutrašnjim konfliktima koji nisu potpuno razrešeni i potiskivanjima instinkta u ranom periodu života. Ali nagoni model ima i svoje slepe mrlje: on zamagljuje značaj kasnijeg razvoja i iskustava odrasle osobe, potcenjuje uticaj društvene sredine koja oblikuje ta iskustva i zadržava telos normalnog seksualnog razvoja, iako proširuje značenje reči “seksualno”. U krajnjoj liniji, može se tvrditi da je Frojd shvatao prirodu kao delimično društveni entitet, da je iskoračio iz granica biološkog determinizma seksologije i počeo da shvata na koji način je želja intersubjektivno konstituisana. Ali u nedostatku teorije društvene strukture koja je šira od porodice, nagoni model seksualnosti bio je sklon da potceni postojeće veze između društvene strukture i seksualnog ponašanja.

SOCIOLOŠKI IZAZOV: SEKSUALNOST, DRUŠTVENA STRUKTURA I IDENTITET

Intelektualna hegemonija seksologije i psihoanalize (posebno biologističkih verzija ove druge) u području seksa navela je Sagarina (1971, str. 384) da napiše da je u “periodu od darvinovske revolucije do Drugog svetskog rata nije postojala nikakva sociologija seksa”. Henslin (1871) objašnjava da sociologija seksa iziskuje prekoračivanje individualističke usmerenosti velikog dela istraživanja u oblasti seksa jer se drukčije ne mogu objasniti načini na koje pripadnost grupi oblikuje seksualno ponašanje. Idući za psihoanalitičkim verovanjem da se seksualno ponašanje strukturira pre svega unutar porodice, prvo sistematično sociološko bavljenje seksualnošću u posleratnom dobu odlučno je postavilo seksualnost u nukleusnu porodicu, shvatajući religijske i druge ustanove kao dodatne generatore seksualnih normi. Kasnije, kada su preovladali interpretativni pristupi usmereni na mikro nivo, interakcionizam je izveo sociologiju seksualnosti iz porodice pomerajući žižu sa moći koja oblikuje društvene norme na, u većoj meri interaktivne, razvojne i situacione okolnosti pod kojima pojedinac otkriva “seksualne scenarije”.

Vezana za funkcionalističku tradiciju, sociologija seksualnosti istraživala je povezanost između seksualnosti i društvenih struktura, zadržavajući analitičko razlikovanje, izvedeno iz Frojda, između “seksa” i “društva”. “Svako društvo oblikuje, strukturira i ograničava razvoj i izražavanje seksualnosti kod svih svojih članova”, piše Bič (1977, str. 116). Kingsli DeJvis (1961) tvrdi da “seksualni impuls ima i moć i sposobnost složenog uslovljavanja i da to posti-

že, pre svega, “povezujući se sa brakom i porodicom” – na primer, “čineći brak normativno superiornim u odnosu na druge vrste seksualnih zajednica” (str. 259). Oslanjajući se na reprezentativne uzorke, brojne studije o društvenoj kontroli seksualnosti zaključile su da su društvene ustanove – porodica i, u manjem stepenu, vera – izvor obe opšte perspektive i specifičnih normi koje vladaju seksualnim izražavanjem kroz procese socijalizacije i društvenog uticaja tokom celog života pojedinca (DeLamarter, 1981).

Funkcionalističke analize temeljile su se na nagonskom modelu seksa nasleđenom od psihoanalize, modelu po kojem društvo ima zadatak da stvara norme u cilju kontrolisanja neuobičajenih seksualnih impulsa. Međutim, iako je osnovna premisa, a zapravo i polazište psihoanalize bio stav da internalizacija normi nema mnogo izgleda na uspeh, Parsonsovo shvatanje socijalne uloge – ideja da društvo obezbeđuje norme individualnog ponašanja, koje se najpre uče, a zatim potpuno usvajaju – pretpostavljala je i popravljivost pojedinca i ispravnost obuke koju pružaju pripadnici grupe, kao i mogućnost znatnog sklada između pojedinca i društva (Rose, 1983). “Odveć socijalizovanu” koncepciju pojedinca, koja je implicitno sadržana u tom modelu, napao je Rong (Wrong, 1961) koji je porekao neizbežnost internalizacije u odbrani od ljudskog divljaštva i složenosti. Takve kritike, udružene sa širenjem uticaja Kinsijevog instituta i njegovih istraživanja, pripremile su pozornicu za postfunkcionalističko proučavanje seksualnosti.

Alfred Kinsi i njegovi saradnici vodili su niz anketa o seksualnom ponašanju

Amerikanaca iz srednje klase dovodeći u vezu aktivnosti kakve su masturbacija, homoseksualnost i predbračni seks sa životnim dobom, klasom i rodnim varijablama. Ogromna količina podataka sakupljenih kroz intervju otkrila je veliku raznovrsnost ponašanje u Sjedinjenim Državama i pokazala da postoji veliko odstupanje od prihvaćene društvene norme prokreativnog, heteroseksualnog ponašanja. Na primer, "Kinsijeva skala" postavila je homoseksualnost i heteroseksualnost na kontinuum pošto je otkrila da se homoseksualnost, naročito među muškarcima, javlja mnogo češće nego što se veruje (Kinsey, Pomeroy and Martin, 1948). Takva otkrića doprinela su relativizovanju seksualnog ponašanja i podrivanju pojma patologije, i dovela su u pitanje rigidne seksualne norme postavljajući temelje za liberalnije istraživanje seksualnosti. Kinsijev rad otkrio je da je parsonovski funkcionalizam teoretizovao hegemoničnu heteroseksualnost u vreme kad je ona počela da doživljava poraz.

Ali njegovo istraživanje je ocrtalo preliminarne veze između seksa i društvene strukture po cenu razumevanja povezanosti između seksualnosti i sopstva, ne uspevajući da prevaziđe shvatanje da je seksualna aktivnost samo "zbir orgazama" (Brake, 1982, str. 23). Shvatanje da se u seksualnosti ogleda odnos pojedinca prema svetu preuzeli su simbolički interakcionisti koji su se oslanjali na frejdzizam i teoriju uloga, a istovremeno se izjašnjavali protiv njih. Simbolički interakcionisti udružili su kritiku internalizacije i insistiranje na značaju socijalizacije za pojedinca spajajući elemente interpretativnih i biheviorističkih stanovišta. Poput biheviorista, oni su davali prednost situ-

acionalnom pristupu koji je naglašavao prilagođavanje okolnostima, ali, iako su odbacivali tezu o internalizaciji, nisu napustili pojam socijalizacije. Umesto toga, oni su istakli opštiju i u manjoj meri determinističku ideju "učenja" ili "sticanja" kao njenu suštinsku osobinu, tvrdeći da je svaka interakcija jedno socijalizujuće iskustvo (Long and Hadden, 1985).

Glavni zadatak simboličkog interakcionizma u polju seksualnosti bio je da opiše i teoretizuje procese pregovaranja o seksualnim značenjima kroz interakciju. Njegovi predstavnici kritikovali su frejdrovski model zbog njegove pretpostavke da se seksualno ponašanje jednom zasnaga oblikuje u ranom detinjstvu delovanjem edipovog kompleksa; po njihovom shvatanju, seksualno ponašanje se pojavljuje u adolescenciji i uglavnom nema veze sa ranim detinjstvom. Seks nije nagon; on ne postoji izvan društva, već je i sam proizvod društvenih sila, oblikovan razaznatljivim svakodnevnim uticajima, deo doživotnog proces učenja (Gagnon and Simon, 1973). Protiv funkcionalističkog stanovišta da je seksualno ponašanje proizvod socijalizacije u smislu prihvatanja društvenih uloga u porodici, simbolički interakcionisti su istakli da je seksualno ponašanje proizvod mnogo šireg interaktivnog procesa otelovljenog u pojmu *seksualnih scenarija*.

Pošto su neko vreme sarađivali sa Kinsijevim institutom, Ganon i Sajmon (1973) su napustili kinsijevski empirizam i počeli da primenjuju interakcionističku poziciju na proučavanje seksualnosti. Svaki pojedinac motivisan je da traga za seksualnim zadovoljenjem; kroz proces socijalizacije on uči neke ili sve dostupne scenarije koji mu omogućuju da ga po-

stigne. *Kulturni scenario* je skup verovanja koji generalno specificuju parametre neke društvene aktivnosti propisujući uloge koje ona podrazumeva, vremena i mesta koja su joj svojstvena, kao i vrste i sled prihvatljivih aktivnosti. Scenario pruža opšta uputstva za ponašanje s kojima akter usklađuje svoje preferencije, a interakcija specifičnih aktera koji prate ta uputstva čini jedan scenario. Interakcionistička pozicija prećutno podrazumeva da moderna društva pridaju preteran značaj seksualnosti; seksualno ponašanje je uglavnom jednostavna, svakodnevna pojava konstruisana od raznovrsnih i promenljivih društvenih motiva i okolnosti.

Na taj način, interakcionisti su pomerili naglasak istraživanja sa seksualnih uloga na labaviji pojam seksualnog *identiteta* – oni više nisu nastojali da objasne na koji način društvene norme ograničavaju i oblikuju seksualni impuls, već kako pojedinci, kao aktivni činioци, pregovaraju o seksualnom ponašanju kroz društvenu interakciju. Za razliku od funkcionalističkog pojma društvenih uloga, koji je bio jednostran i mehanicistički, interakcionisti su verovali da formiranje identiteta “podrazumeva dijalektiku između identifikacije od strane drugih i autoidentifikacije”, između objektivno dodeljenih i subjektivno usvojenih identiteta (Berger and Luckmann, 1967, str. 132).³ Mada su neki seksualni scenariji – na primer, heteroseksualno opštenje – dominantni i u savremenom dobu, kulturni scenariji i kulturne uloge ne oblikuju pojedince na jednostavan način:

socijalni svet “zahteva da se cenjkamo sa životom za naše identitete” jer “savremena društva pružaju manje mogućnosti za spoljno nametanje kontinuiteta” (Gagnon and Simon, 1987, str. 371).

Pošto su interakcionisti izložili u većoj meri voluntarističko i fluidnije shvatanje seksualnog ponašanja i identiteta, shvatanje da nepromenljive društvene uloge ograničavaju ponašanja postalo je preokupacija teoretičara imenovanja; oni su se usredsredili na procese pomoću kojih društvene kategorije ograničavaju individualni izbor stvarajući devijantne identitete i smeštajući u njih neke pojedince, na primer homoseksualce (Plummer, 1982). U raspravama o homoseksualnosti, teoretičari imenovanja tvrdili su da društvena stigma deluje kao ograničenje individualnog izbora, što podrazumeva da klasifikacije maskiraju činjenicu da nema *suštinske* razlike između heteroseksualaca i homoseksualaca. Razlike između te dve grupe posledica su kulturnih kategorija, a posebno pojave “homoseksualne uloge” (McIntosh, 1968). Društvena stigma i imenovanje pridaju prevelik značaj razlici između homoseksualnosti i heteroseksualnosti (ili prokreativnoj seksualnosti i brojnim seksualnim praksama koje iz nje proizlaze); kao što pokazuju brojne antropološke studije, varijabilnost seksualnog ponašanja u različitim kulturama svedoči o moći kulture da oblikuje seksualne obrasce (Ortner and Whitehead, 1981; Herdt, 1981).

3. Seksualni identitet podrazumeva, između ostalog, seksualnu preferenciju ili orijentaciju pojedinca (izbor objekta), svesnu identifikaciju sa društvenim seksualnim tipologijama (kakve su homoseksualno i heteroseksualno) i identitet erotske uloge pojedinca.

U “esencijalističko-konstrukcionističkim” debatama o homoseksualnosti koje su se razmahale 80-ih godina, mnogi aktivisti i sociolozi skloni shvatanju da je homoseksualnost “socijalno konstruisana”, dakle, da je posledica “gajenja” a ne “prirode” oduševljeno su prigrlili studije simboličkog interakcionizma i teorije imenovanja (Weeks, 1985; D’Emilio, 1983). Kako su sociolozi homoseksualnosti sve odlučnije odbacivali seksologiju, psihoanalizu i funkcionalizam kao teorijske modele za razumevanje homoseksualnosti, interakcionizam i teorija imenovanja stekli su prevlast u tom polju. Posle 1960. godine, taj preokret se odslikao u literaturi iz oblasti društvenih nauka o lezbejstvu: ono više nije bilo seksualna ili socijalna bolest već, kao što kaže Kriger (1982), “izbor životnog stila povezan sa osećanjem ličnog identiteta”, proizvod mnogih uticaja koji se ne može pripisati jednom uzroku. Doista, raspravom više nije dominirala etiologija homoseksualnosti, to jest objašnjenje njenih “uzroka”; smenili su je studije o ponašanju i posmatranje iskustva, koji su se manje usredsređivali na to kako lezbejke odstupaju od norme, a više na njihovu sličnost sa drugim ženama. Takve studije su sve više sagledavale homoseksualnost u socijalnom kontekstu – u vezama, institucijama, zajednicama i društvu – a ne u izolovanim individualnim uslovima ili matičnoj porodici. One su shvatale homoseksualnost kao stvar celokupnog ličnog identiteta, a ne kao stanje koje je u prvom redu seksualno, kao nešto što je stvar izbora i što se može menjati, a ne kao stanje koje je jednom zasvagda dato.

U najširem smislu, došlo je do preokreta od “opisivanja lezbejstva terminima

devijantnosti, nedovoljnosti, proste kauzalnosti, retkosti i nepromenljive prirode ka razmišljanju o njemu u kategorijama normalnosti, raznovrsnosti, mnoštva uticaja, društvenog konteksta, izbora i promene” (Krieger, 1982, str. 227).

Slična stvar se može reći i o studijama muške homoseksualnosti (Bell and Weinberg, 1979). Nastojanja da se u društvenonaučnoj literaturi normalizuje homoseksualnost imala su pomešane rezultate. Postvarene koncepcije homoseksualnosti kao patologije bila su podvrgnuta kritici i dekonstruisane, što je pripremiло teren za stav da treba koristiti pridev “homoseksualno”, a ne imenicu “homoseksualac” (Risman and Schwartz, 1988). Međutim, pitanje da li je homoseksualnost onoliko fluidna ili slobodno izabrana kao što su tvrdili “konstrukcionisti” ostaje otvoreno. Ne-ki teoričari smatraju da pokušaj umanjivanja važnosti i postojanosti seksualnog identiteta često prenebregava iskustvo mnogih homoseksualaca (i heteroseksualaca) koji vide svoju seksualnost kao nepromenljivu, suštinsku karakteristiku sopstvene ličnosti (Epstein, 1987). Drugi, pak, smatraju da novo gledanje na seksualnost kao na stvar “izbora” odslikava popuštanje seksualnih normi među pripadnicima srednje klase, ali previđa činjenicu da odnosi moći u heteroseksualnoj kulturi, u kojoj dominiraju muškarci, i dalje u velikoj meri ograničavaju seksualne izbore privilegujući heteroseksualnost nad homoseksualnošću i mušku seksualnost nad ženskom (MacKinnon, 1987; Kitzinger, 1987; Rich, 1980).

U želji da odbace postvarene individualne konstitucionalne činioce ili dru-

štvene norme kao determinante seksualnog ponašanja, interakcionisti često odlučuju da gledaju na seksualnost kao na jednu plastičnu crtu ljudskog ponašanja, i pripisuju pojedincu moć da se izdigne iznad svoje društvene situacije i da, u izvesnim granicama, stvori svoju seksualnost gotovo po sopstvenoj volji. U velikom delu novije literature o homoseksualnosti i alternativnim "seksualnim stilovima" izostaje, na primer, teorija o odredbenim činocima koja bi mogla da objasni istrajnost heteroseksualne hegemonije na individualnom nivou. Interakcionistička pozicija nije, zapravo, nikad odgovorila na pitanje o tome kako se u pojedincu formira heteroseksualna (a samim tim i homoseksualna) želja. Zašto ljudi biraju neke seksualne scenarije, a ne neke druge? Pošto mu nedostaje teorija o nesvesnom, interakcionizam nije u stanju da odgovori na pitanje o tome koliko je duboka povezanost između potreba i želja, s jedne strane, i razvoja sopstva s druge. Ni on, ni socijalni konstrukcionizam uopšte nisu u stanju da pruže zadovoljavajuće objašnjenje determinisanosti na makro nivou. Odakle dolaze kulturni scenariji, i kako se oni menjaju? Literatura tek treba da prizna da neke društvene grupe imaju interesa da očuvaju određene kulturne scenarije ili norme, i da je zajednički socijalni položaj podređenih grupa – na primer, žena i homoseksualaca – stvorio uslove za to da kolektivna subjektivnost dovede u pitanje vladajući vid grupisanja.

Sklonost novije sociološke literature da pretpostavi da savremene društvene institucije manje ograničavaju seksualni život pojedinaca možda objektivno odražava slabljenje normi i sve veću moć pojedinca da oblikuje sop-

stvenu seksualnost. Ali u želji da se odbaci često postvarivan pojam uloga, potcenjuje se stepen u kojem izvesne grupe u društvu zadržavaju moć da neke vrste seksualnog ponašanja proglašavaju normalne na uštrb drugih. Često se potcenjuje i stepen u kojem mnoge osobe odlučuju da se, individualno ili kolektivno, odupru tim normama. Ukratko, novijim sociološkim teorijama seksualnosti nedostaje konceptualizacija moći, tema kojoj se posvetio Mišel Fuko.

FUKO I POSTSTRUKTURALIZAM: MOĆ I PRAKSE

Istorija seksualnosti (1978) nedvosmisleno se pridružuje konstrukcionističkoj tradiciji svojim zaključkom da treba smatrati socijalnim konstruktom ne samo posebne forme regulisanja seksualnog ponašanja i posebne elemente seksualnih scenarija, već i sam pojam seksualnosti: "O seksualnosti se ne sme misliti kao o nečem 'prirodno datom' što moć nastoji da kontroliše, niti kao o mračnom području koji znanje postepeno osvetljava. To je ime koje se može dati jednom istorijskom konstruktumu" (str. 152). Moglo bi se reći da je Fuko, raskrstivši s nagonским modelom seksualnosti i istorizacijom društveno konstruisanih seksualnih kategorija, proširio tvrđenja simboličkih interakcionista i teoretičara imenovanja time što je uveo element moći; moglo bi se reći da on nudi jednu teoriju determinacije koja ide dalje od liberalnog individualizma velikog dela sociologije. Ali, ako je cilj sociologije seksualnosti da teoretizuje odnos između seksualnosti i društvene strukture, Fukoov poststrukturalizam bi mogao da bude ozbiljna prepreka sociološkoj upotrebi Fukoove teorije.

Fukoov veliki intelektualni projekt trebalo je da pokaže kako institucionalni diskursi, koji dolaze do izraza u ekspertnim “režimima istine”, konstruišu subjektivnost. On tvrdi da seksualnost nije neki unapred postojeći instinkt, biološka sila ili transistorijska psihoanalitička kategorija, istina ili suština našeg bića, koju na neki način kontroliše delovanje društvenih normi. Seksualnost je, zapravo, konstruisana samim delovanjem tih normi. Seksologija i psihoanaliza, discipline čiji je cilj ispitivanje i otkrivanje “istine” o seksu i objašnjenje “neprirodnih” seksualnosti, napravile su od seksualnosti ključnu komponentu modernog sopstva kroz procese “individualizacije” i “normalizacije” (str. 58). “Diskurzivna eksplozija” koja se dogodila u viktorijansko doba imala je nekoliko značajnih posledica: seksualnost je postala stožer individualnog identiteta, heteroseksualna monogamija počela je da funkcioniše kao norma, a seksualno devijantne osobe počele su da doživljavaju sebe kao drukčije osobe koje imaju specifičnu “prirodu” i stigmatizovan identitet.

Na taj način, Fuko je raskrstio sa pozitivističkom tradicijom koja je shvatala seks kao prirodni, univerzalni entitet koji se može izolovati i “otkriti”. Kao i interakcionisti o kojima smo ranije govorili, on tvrdi da je “realno” i samo posledica, diskurzivni proizvod specifične pozitivističke epistemologije; seksualnost se ne može odvojiti od kulturnih značenja, niti proučavati nezavisno od njih. I identiteti su

fiktivna jedinstva pripisana nečemu što je uvek nepostojano i nekoherentno; na kraju, jedini predmeti proučavanja (ili verovanja, ili svesti, ili politike) nisu objektivni realiteti već epistemološke kategorije.

Istorijski gledano, neke društvene grupe – nekad uglavnom verske, a danas pretežno grupe medicinskih stručnjaka – posedovale su nesrazmernu moć da definišu ta kulturna značenja. Na osnovu toga bismo mogli pretpostaviti da Fuko izlaže viziju koja je sasvim u skladu sa sociološkim shvatanjem društvene kontrole o kojem je ovde već bilo reči, a koje nastoji da otkrije kako institucije proizvode norme pomoću kojih kanališu i kontrolišu seksualnu želju. Međutim, njegov model je bitno drukčiji. Prvo, kao što smo pomenuli, Fuko ne priznaje unapred postojeći prirodni seksualni instinkt koji potiskuju društvene sile. Drugo, za razliku od većine socioloških koncepcija moći, njegova shema ocrtava moć kao, pre svega, difuznu i produktivnu, a ne represivnu.⁴ Ona deluje relacionalno, uz puno učešće pojedinaца na koje utiče, kolonizujući “mikrofizike” onih moći koje deluju u skladu sa sopstvenom logikom na lokalnom nivou (1980, str. 142). Iako možda vodi poreklo od eksperata, moć se odvojila od njih i započela samostalan život usredišten u mnoštvu slobodnolebdećih diskursa koji cirkulišu kroz vreme i upisuju se u pojedince.

Fuko smatra da, zbog difuzne prirode moći, ne možemo više osloboditi sek-

182

4. Klasično sociološko shvatanje moći, nasleđeno od pluralističke političke nauke, definiše moć kao “sposobnost da se neka osoba navede da uradi nešto što inače ne bi uradila” (Dahl, 1957).

sualnost tako što ćemo ukazati na neko sedište moći ili na skup centralnih institucija koje se na neki način mogu ukinuti ili reformisati. U najboljem slučaju, možemo se nadati da će pojedinci kritički kršiti socijalne norme dekonstruišući seksualne identitete i igrajući se “telima i zadovoljstvima” (1980). Preostaje nam i nada da će se ogromna uloga koju seksualnost igra u društvu smanjiti i da ćemo se kretati ka viziji društvenog života kao čiste, ali difuzne raspodelne moći, oslobođene od sistema društvenih normi i uloga. To možda nije vizija seksualnog oslobođenja u Markuzeovom (1955) ili Rajhovem (1945) smislu, ali jeste pokušaj da se potvrdi individualna želja kao cilj po sebi. Taj pokušaj je karakterističan za posmoderni projekat. Dok je cilj tradicije prosvete da teoretizuje jedan svet života zasnovan na čvrstoj racionalnosti, postmodernisti su odbacili racionalnost u korist preracionalne želje, vizije koja je je suštinski posvađana s mnogim premisama modernističke sociologije (Lash, 1985).

Na primer, ako se usvoji Fukoov model teško će se razviti koncepcija kauzalnosti. Biće dovedeni u pitanje teorije o istini kao korespondenciji i kauzalni modeli koji objašnjavaju strukturnu dominaciju koja dotiče iz kulturnih, društvenih, istorijskih, političkih ili simboličkih područja (Denzin, 1986). Fuko ne uspeva da razume “grassroot” stvarnosti koja je bila objekt strategija kontrole, niti da objasni kako se možemo odupreti toj kontroli; i pitanje o tome kako se moć aktuelno konstituše ostalo je prilično mutno. Preterano socijalizovana koncepcija pojedinca sadržana u tom gledištu može delimično biti metodološki učinak; poststrukturalističko oslanjanje na proučavanje

teksta više nego na stvarno seksualno ponašanje možda je navelo Fukoa da pobrka transformacije predstava i transformacije ponašanja (Gagnon and Simon, 1987, str. 368). To takođe treba pripisati njegovoj postmodernoj koncepciji (nedostatka) sopstva.

Naučni diskursi su možda zaista rekonstituisali seksualne prakse i identitete i time iz temelja promenili modernu subjektivnost, kao što tvrdi Fuko. Ali bi se na to moglo odgovoriti da pojedinci nisu naprosto prijemčivi i potpuno neusmereni; da oni imaju osnovno jezgro identiteta koje su oblikovala rana iskustva u porodici i koje se nikad potpuno ne povinuje uticajima spolja. Fuko dekonstruiše “model identiteta”, ali ne uvažava dijalektiku povezanost između identiteta kao samoizražavanja i identiteta kao nečeg što je pripisano i nametnuto, niti je zamenjuje nekom drugom koja bi tematizovala odnos između seksualnosti i društvene strukture, a koja se ne bi iskazivala samo rečnikom represije. Kada tvrdi da više ne postoji subjekt kadar da opstane i da se odupre odredbenoj moći seksualnih diskursa, i da bi stoga trebalo da odbacimo te tlačiteljske identitete i prigrlimo nemušte “prakse”, Fuko odbacuje mogućnost delanja zajedno sa strukturom.

Fukoovo teorijsko nastojanje je refleksivna kritika pozitivističkog znanja, odbacivanje svih univerzalističkih, totalizujućih, a zapravo i svih kauzalnih modela seksualnog ponašanja; time se on udaljava od preokupacija mnogih sociologa. Frojdova ideja da je porodica podloga na kojoj se modelira svaka individualna želja, ili funkcionalistička pretpostavka da modernu seksualnost predvidljivo strukturiraju, pored porodice, verske i druge institucije, više

nije primenljiva, a možda to nikad nije ni bila. Umesto toga, pojedincima upravlja – i nameće im identitete – umnožavanje lebdećih diskursa koje konstruiše seksualnu subjektivnost.

Sve u svemu, uvodeći pojam moći i objašnjavajući kako su, istorijski posmatrano, seksualni diskursi počeli da oblikuju individualnu subjektivnost i seksualni identitet, Fuko proširuje rad liberala i pluralističkih sociologa uspostavljajući preliminarnu vezu između mikrosocijalne i makrosocijalne ravni i pružajući korisnu autorefleksivnu kritiku pozitivističke društvene nauke. Kritičari mu prigovaraju da njegovi modeli “praksi”, kojima je zamenio kako nagonski model, tako i model identiteta, vode ka tome da se, zajedno sa strukturom, odbaci pokretačka snaga, i time umanjuju nade u društvenu promenu.

ZAKLJUČAK: NAGONI, IDENTITETI I PRAKSE

Na početku ovog rada videli smo kako su seksologija, a povremeno i Frojdova teorija, dale konkretan oblik pozitivizmu u kojem su se tehnike i procedure društvenih nauka shvatale kao sredstvo otkrivanja zakona pomoću kojih se može predviđati i kontrolisati seksualno ponašanje. Ključni značaj za tu koncepciju ima dihotomija subjekta i objekta: verovanje da istraživač, kao subjekt, može ostati po strani od objekta (seksualnog ponašanja) i “objektivno” ga proučavati. Razdvajanje subjekta i objekta, kulture i prirode, nematerijalnog sveta ideja, stavova i verovanja i sveta fizičkih stvari proizvelo je postojanu tenziju u teorijama o seksualnosti. Najjednostavnija od tih teorija zasnovana je na nagonском modelu seksualnosti u kojem

se seksualnost shvata kao instinktualna sila koja postoji pre društva.

Sociološke teorije seksualnosti u posleratnom dobu počele su jednom varijantom teorije uloga koja je pretpostavljala dihotomiju seksualnosti i društva. Društvo obuzdava seksualni impuls pomoću seksualnih normi da bi očuvalo integritet porodičnog sistema, tvrdili su funkcionalisti. Ta paradigma podrazumevala je tesno podudaranje između normi i stvarnog ponašanja, a odstupanja od prokreativnog heteroseksualnog standarda smatrala je devijantnim. U joj je bila prećutno sadržana koncepcija seksualnosti, izvedena iz Frojda, kao prirodnog impulsa koji ima neki suštinski, organski integritet potpuno zaseban od svoje pojave u društvu, i koji se mora kontrolisati pomoću društvenih normi.

Ali, kritičari te teorije primetili su da je pretpostavka o ulogama koje emaniraju iz institucija i determinišu ponašanje na jednostavan i direktan način zapravo simptom funkcionalističkog postvarenja koji svedoči o “nedijalektičkoj koncepciji odnosa između onoga što (ljudi) rade i onoga što misle” (Berger and Luckmann, 1967, str. 91). S druge strane, interpretativni sociolozi otvorili su mogućnost da institucije i uloge postavljaju granice ljudskom ponašanju, ali smatraju da ljudi mogu menjati takve strukture svojom aktivnošću. Sociološki rečeno, to je dovelo do pomaka od “institucija”, “uloga” i “društvene kontrole” do “identiteta”, “scenarija” i “društvene promene”. Pojedincu je dodeljena veća uloga u oblikovanju seksualnog ponašanja kroz socijalno učenje i svakodnevnu interakciju. Teorija seksualnosti sadržana u ovoj drugoj paradigmi

184

razlikovala se od nagonskog modela seksualnosti utoliko što je u njoj kultura odnela pobjedu nad prirodom; ne postoji prirodan seksualni impuls koji se mora potiskivati da bi društvo nesmetano funkcionisalo.

Možda je ta teorijska struja odražavala oslabljen pritisak institucija i normi na pojedinca. Međutim, reagujući na preterano socijalizovanog pojedinca implicitnog u funkcionalističkoj teoriji, takve interpretativne sociologije po svoj prilici su otišle u drugu krajnost. Kritičari su pokazali da interakcionistički izazov naturalizmu počiva na radikalno podsocijalizovanom modelu osoba koje situacionalno stvaraju društvo, a same nisu stvorene po njegovom normativnom obličju. To ih je navelo da ponude jednu liberalnu, pluralističku shemu koja je opisivala aktere pre svega kao pojedince. Na primer, Ganon i Sajmon (1987), u jednoj nedavnoj reformulaciji, tvrde da seksualni scenariji postoje na tri analitički zasebna nivoa: kulturni scenariji (društvene norme), interpersonalni scenariji (u kojima se susreću društvene norme i individualne želje) i intrapsihički scenariji (individualne želje). Međutim, odakle su došli kulturni scenariji, i zašto pojedinci biraju neke od njih, a ne neke druge, to i dalje ostaje prilično nejasno.

Interakcionistički oblici teorije uloga pokušali su da povežu delatnu moć pojedinca i društvenu strukturu, ali su na kraju odustali i rastvorili strukturu u delatnoj moći. Na nivou društva, njihove definicije seksualnosti nisu pratili ni koncepcija moći, ni element otpora moći i društvenom pritisku – dakle, otvorene ili skrivene borbe u društvu. Kao što smo već rekli, odsustvo koncepcije moći navelo je

interakcioniste da potcene stepen u kojem neke grupe zadržavaju moć da normalizuju poželjne seksualne obrasce i stigmatizuju druge, kao i stepen u kojem zajednička društvena situacija pojedinih grupa može voditi u kolektivnu akciju. Na individualnom planu, nedostaje im koncepcija o stepenu povezanosti potreba i želja sa razvojem sopstva kao relacionalnog entiteta, kao i objašnjenje načina na koji porodična dinamika strukturira taj razvoj. Sve u svemu, sociolozi bi morali da ponude detaljnije objašnjenje društvene i individualne determinisanosti koje bi povežalo mikro i makro ravan seksualnosti.

Pošto su to uvideli, neki teoretičari su tvrdili da se simbolički interakcionizam i funkcionalizam mogu korisno udružiti. Prvi bi se bavio mikrosociološkim pitanjima koja se odnose na društvene veze u malim zajednicama, dok bi se makrosociološka pitanja, koja su povezana sa aspektima institucionalnog karaktera društva mogla prepustiti funkcionalizmu (DeLamater, 1987). Međutim, kao što je pokazao Gidens (1979), uspešno uvođenje teorije akcije u sociologiju i premošćavanje dihotomije subjekt-objekt ne mogu se postići bez dodatne prerade ideje strukture. Mogućnost prevazilaženja dualizma struktura-pokretačka aktivnost u socijalnoj teoriji prebiva u povezivanju moći kao sredstva kojim se služe akteri u proizvodnji i reprodukciji interakcije sa strukturnim karakteristikama društva (str. 257).

Moglo bi se, na primer, tvrditi da su svi kulturni scenariji koji čine seksualne prakse verovatnim ili mogućim ugrađeni, u većem ili manjem stepenu, u društvene institucije. Stepenu regularnosti tih praksi proističe iz činjenice da one podležu objektivnim uslovima

sopstvene proizvodnje (Bourdieu, 1977). Takve objektivne strukture su i same “proizvodi istorijskih praksi, i istorijski procesi ih neprestano reprodukuju i menjaju” (str. 83). Seksualne uloge, ili seksualni scenariji kako su ih definisali Ganon i Sajmon (1973), mogli bi se shvatiti kao prakse ili tačke povezivanja aktera i struktura. Tako one ne bi bile nezavisne od struktura (kao što se često događa u interakcionizmu), niti strukturno determinisane (kao u funkcionalizmu), već bi činile dijalektičku vezu između objektivnih struktura i kognitivnih i motivacionih struktura koje ove proizvode i koje teže da proizvode njih (83). Skup praksi, ili habitus, mogao bi se shvatiti kao subjektivan, ali ne individualan sistem internalizovanih struktura (Bourdieu, 1977).

Taj “makrostrukturni” pristup seksualnosti ukazuje na mogućnost povezivanja mikro i makro nivoa, nudeći način razmišljanja o seksualnosti koji teoretizuje preplitanje ličnog života i društvene strukture bez zapadanja u voluntarizam i krajnju determinisanost, na jednoj strani (što se sociologiji često događa), i bez biološkog i psihološkog redukcionizma (kojem je sklona seksologija, a često i psihoanaliza). Kao i Fukoov model, on priznaje da seksualnost u modernom dobu konstitušu mnogobrojni centri moći ali, za razliku od njegovog shvatanja “praksi”, zadržava smisao strukture i pokretačke delatnosti, kao i njihovu povezanost. Usredsređivanje na uzajamne veze strukture i prakse, priznavanje da ljudi konstituišu društvene odnose u kojima žive, ali da su ti društveni odnosi strukturisani entiteti, može ponuditi put za razmišljanje o budućim pravcima istraživanja u polju seksualnosti, a sve veća politizacija seksualnosti čini taj zadatak sve važnijim.

186

Izvornik: Arlene Stein, “Three Models of Sexuality: Drives, Identities, and Practices”, *Sociological Theory*, v. 7, n. 1, 1–13.

BIBLIOGRAFIJA

Beach, F. A., prir., 1977. *Human Sexuality in Four Perspectives*, John Hopkins Press, Baltimore.

Bell, Alan P. and Martin S. Weinberg, 1979. *Homosexualities: A Study of Diversity Among Men and Women*, Simon and Schuster, New York.

Berger, Peter and Thomas Luckmann, 1966. *The Social Constructions of Reality*, Anchor Books, New York.

Bourdieu, Pierre, 1977. *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.

Brake, Mike, prir., 1982. *Human Sexual Relations*, Pantheon, New York.

Chodorow, Nancy, 1985. “Beyond Drive Theory: Object Relations and the Limits of Radical Individualism”, *Theory and Society*, 14, str. 271–319.

– 1978. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, UC Press, Berkeley.

Connel, R. W., 1987. *Gender and Power*, Stanford U. Press, Stanford.

- Dahl, Robert A., 1957. "The Concepts of Power", *Behavioral Science*, 2, str. 201-215.
- Davis Kigsley, 1961. "Sexual Behavior", str. 219. u Merton and Nisbet, prir. *Contemporary Social Problems*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- DeLamater, John, 1981. "The Social Control of Sexuality", *Annual Review of Sociology*, 7, str. 263-290.
- 1987. "A Sociological Approach", str. 237-255 u Geer and O'Donahue, *op. cit.*
- D'Emilio, John, 1983. "Capitalism and Gay Identity", str. 100-16 u Snitow, *op. cit.*
- Denzin, Norman K, 1986. "Postmodern Social Theory", *Sociological Theory*, 4, str. 194-205.
- Epstein, Steven, 1987. "Gay Politics, Ethnic Identity: The Limits of Social Constructionism", *Socialist Review*, 17, str. 9-51.
- Fairbairn, W. R. D., 1952. *An Object Relations Theory of Personality*, Basic Books, New York.
- Foucault, Michel, 1978. *The History of Sexuality*, sv. I, Random House, New York.
- 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Pantheon, New York.
- Freedman, Estelle and John D'Emilio, 1988. *Intimate Matters: A History of Sexuality in America*, Harper and Row, New York.
- Freud, Sigmund, 1905. *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Basic Books, New York, 1962.
- 1908. "Civilized Sexual Morality and Modern Nervousness", u *Sexuality and the Psychology of Love*, prir. Philip Rieff, Collier Books, New York, 1963.
- 1920. "The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman", *Standard Edition* 18, str. 147-72.
- Gagnon, J. H. and Simon William, 1973. *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*, Aldine, Chicago.
- 1987. "A Sexual Scripts Approach", str. 363-382 u Geer and O'Donahue, *op. cit.*
- Geer, James and William O'Donahue, 1987. *Theories of Human Sexuality*, Plenum Press, New York.
- Giddens, Anthony, 1979. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradictions in Social Analysis*, UC Press, Berkeley i L.A.
- Greenberg, Jay R. and Mitchell, Stephen A., 1983. *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard University Press, Cambridge.
- Henslin, James, prir., 1971. *Studies in the Sociology of Sex*, Apleton-Century-Crofts, New York.
- Herd, Gil H., 1981. *Guardians of the Flutes: Idioms of Masculinity*, McGraw Hill, New York.
- Horowitz, Gad, 1987. "The Foucaultian Impasse: No Sex, No Self, No Revolution", *Political Theory*, 15, 61-80.
- Kinsey, Alfred, W. B. Pomeroy and C.E. Martin, 1948. *Sexual Behavior in the Human Male*, W. B. Saunders, Philadelphia.
- Kitzinger, Celia, 1987. *The Social Construction of Lesbianism*, Sage Publications, Newbury Park.
- Klein, Georg, 1976. "Freud's Two Theories of Sexuality", *Psychological Issues*, 9, str. 14-70.

- Krieger, Susan, 1982. "Lesbian Identity and Community: Recent Social Science Literature", *Signs*, 8, str. 223-242.
- Lash, Scott, 1985. "Postmodernity and Desire", *Theory and Society*, 14, str. 1-33.
- Long, Theodore and Jeffrey Hadden, 1985. "A Reconceptualization of Socialization", *Sociological Theory*, 3, str. 39-49.
- MacKinnon, Catherine, 1987. "A Feminist/Political Approach: Pleasure under Patriarchy", str. 65-90, u Geer and O'Donahue, *op. cit.*
- Marcuse, Herbert, 1955. *Eros and Civilization*, Beacon Press, Boston.
- McIntosh, Mary, 1968. "The Homosexual Role", *Social Problems*, 16, str. 182-192.
- Ortner, Sherry and Evelyn Whitehead, prir., 1981. *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Person, Ethel Spector, 1987. "A Psychoanalytic Approach", str. 385-410 u Geer and O'Donahue, *op. cit.*
- Plummer, Kenneth, 1982. "Symbolic Interactionism and Sexual Conduct: An Emergent Perspective", str. 223-241 u Brake, M., *op. cit.*
- Rabow, Jerome, Gerald Platt and Marion Goldman, 1987. *Advances in Psychoanalytic Sociology*, Krieger Publishing, Malabar, Fla.
- Reich, Wilhelm, 1945. *The Sexual Revolution*, prev. Theodore P. Wolfe, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Rich, Adrienne, 1983. "Compulsory heterosexuality".
- Risman, Barbara and Pepper Schwartz, 1988. "Sociological Research on Male and Female Homosexuality", *Annual Review of Sociology*, 14, 125-147.
- Robinson, Paul, 1976. *The Modernization of Sex*, Harper and Row, New York.
- Rose, Jacqueline, 1983. "Femininity and its Discontents", *Feminist Review*, 14.
- Rubin, Gayle, 1975. "The Traffic in Women: Notes on the Political Economy of Sex" u Reiter, prir., str. 157-210 u *Toward an Anthropology of Women*, Monthly Review Press, New York.
- 1984. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", str. 267-319 u Vance, *op. cit.*
- Sagarin Edward, "Sex Research and Sociology", str. 377-408 u Henslin, *op. cit.*
- Snitow, Ann, C. Stansell and S. Thompson, prir., 1983. *Powers of Desire: The Politics of Sexuality*, Monthly Review press, New York.
- Stoller, Robert, 1985. *Observing the Erotic Imagination*, Yale U. Press, New Haven.
- Turkle, Sherry, 1979. *Psychoanalytic Politics: Freud's French Revolution*, Burnett Books, London.
- Vance, Carole, prir., 1984. *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Routledge and Kegan Paul, Boston.
- Weeks, Jeffery, 1985. *Sexuality and its Discontents*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Wrong, Dennis, 1961. "The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology", *American Sociological Review*, 26, str. 183-193.